

Könyvszemle

Az általánostól a különösig
Szerkesztette: Czigler István, Halász
László és Marton L. Magda.

A kötet az éppen száz éves Pszichológiai Intézet vezető kutatóinak illetve kutatási témáinak panorámáját adja. Valóban panoráma ez. A huszonegy tanulmány, ha kivesszük belőle Pataki Ferenc történeti eligazító dolgozatát, tíz természettudományi és tíz társadalomtudományi dolgozatot tartalmaz. Ezt a kiegyenlítettséget azért is érdemes hangsúlyozni (amellett, hogy ma a pszichológia hivatalosan „bölcészettudomány”, amire a huszonegy dolgozat közül legfeljebb ha négy rímél), mert Pataki Ferenc történeti fejezete részletesen elemzi azt is, hogy az ötvenes évek közepe táján hogyan mentette meg a pszichológiát a neveléstudományba való beintegrálástól (mármint a pszichológia akadémiai kutatóintézeti képviselőjét) a Pavlov Bizottság ernyője, és különösen az a mozzanat, hogy a pszichológiát határozottan *biológiai* tudománynak deklarálták.

A múltidézésre azért is érdemes többször visszautalni, mert a sokévtizedes nehéz küzdelem után – mikor is a nemzetközi és a lokális érvnyű kutatások egymás mellett éltek – mára az MTA Pszichológiai Kutató Intézete egyenletes színvonalú kutatóműhelyé vált. Ez a küzdelem nemcsak arra a korra nézve igaz, amikor a pszichológia egy „rejtőzködő sivatagi vándorlás” (Pataki Ferenc kifejezésével) éveiben élt, hanem egészen a nyolcvanas évekig.

A húsz tanulmány áttekintése helyett azt próbálom érzékeltetni, hogy mit is mutatnak ezek az Intézet egészének tudományos irá-

nyultságáról, színvonaláról és ezáltal szerepéről a magyar pszichológia egészének szakmai orientációjában. Az intézet mai profiljának egyik jellemzője – és ez vonatkozik a tehetségkutatástól az elektrofiziológián keresztül az állati társpercepció vagy a csecsemőfejlődés vizsgálatáig minden területre –, hogy a kutatások valóban állják a nemzetközi megmértést. Nincs olyan profilja az intézetnek, ami jellegzetes „Közép-kelet-európai” vonatkoztatási rendszerben állná csak meg a helyét. Ezt a nemzetközi professzionizációt mutatja a tényleges nemzetközi kutatások nagy száma. A húsz tanulmányból legalább egy tucat tényleges közös kutatásokon alapuló nemzetközi munka eredményeit (is) magába foglalja. Az Intézet nemcsak a tájékozódási rendszerben, hanem a tényleges munkában is beilleszkedett a nemzetközi pszichológia vérkeringésébe. A harmadik átfogó mozzanat a gazdag szakmai elágazásos világa, ha tetszik, az interdiszciplinaritás, ami nagyon egyszerűen is megragadható. Az első szerzők közül becslésem szerint nyolc eredeti végzettségét vagy foglalkozását tekintve nem (csak) pszichológus, és ezzel együtt ma az Intézet vezető kutatója. Jellemző az is, hogy milyen tematikák és módszerek állnak előtérben. Közismert ez a szakmaközi beágyazottság az elektrofiziológiai kutatásoknál, de így van ez a szöveg szerkezetet elemző, vagy a droghasználatot vizsgáló munkákban is. Ugyanakkor a legkülönbözőbb szakmákból és a legkülönbözőbb módszertanokból kiinduló kutatók vezető elve a *pszichológiai kérdésfeltevés*, mindig sajátosan lélektani kérdésekbe igyekeznek beágyazni interdiszciplinális mondanivalójukat.

A sokféle szakmai beágyazásnak megfelelően jelennek meg a dolgozatokban az Intézet munkásságát az utóbbi évtizedekben jellemző fontosabb tájékoztató pontok. Az egyik a viszonylag *stabil pszichológiai kérdésfeltevések* megléte. Marton Magda például a mai-tükörneuron kutatások fényében értelmezi újra három évtized előtti saját felismeréseit a főemlősök testérzéketi mintájáról. Egy másik példa: Halász László évtizedes munkáit folytatja igen konzekvensen, amikor a pszichoanalitikus gondolatrendszer egészét a legváltozatosabb szakmai repertórral járja körül: egyszerre olvastat fel és ítél meg Freud-műveket laikusokkal, értelmezi Freud saját szövegeit, és ír esszéket a kultúra pszichoanalitikus értelmezéséről. Mindhárom Halász saját hangja, ami évtizedek óta jellemzi őt. A jubileum jól mutatja „az örök kérdéseket”, és azt, hogy ezek az örök kérdések hogyan kapnak a mindig megújuló kutatók kezében új módszerekkel friss interpretációt.

Egy másik jellemző vonása az intézet természettudományos munkáinak az *elektrofiziológiai módszerek* sokrétű használata. Karmos György megmutatja, hogyan válik a modern elektrofiziológia bizonyos kérdések megközelítésének legbiztosabb támpontjává (például hogy az emlősállat idegrendszerében honnan erednek a tárgyfogalmak, a híres gamma oszcilláció kérdésköre). Vagy, hogy egy másik példát vegyek, Czígler István a figyelem mechanizmusainak világos logikájú eszközévé teszi a kiváltott potenciál módszerét, míg Csépe Valéria és munkatársai az elektrofiziológia segítségével feltételezett alternatív mechanizmusokat vizsgálnak. A viselkedészavaros, például a nyelvi képességeiben sérült népséget vizsgálva ezeket az eljárásokat valamiféle zavaralgoritmus elemzésére használják.

Jellemző az Intézet kutatási tevékenységére az is, hogy *a társtudományok felé orientálódva nagyon tágak lettek a profilok.*

Az elektrofiziológia három évtizeddel ezelőtt is kitüntetett területe volt az Akadémia Pszichológiai Intézetének, amely – szinte egyeduralkodó módon – azóta is sokat tett azért, hogy az elektrofiziológiai gondolkodást beemlje a pszichológiai köztudatba, és lehetőség szerint a gyakorlatba is. Ugyanakkor a mai kép az mutatja, hogy a biológia tágabb területével van dolgunk. Gervai Judit például, de ugyanez elmondható Gergely Györgyre és munkacsoportjára is, a modern genetikával, illetve az evolúciós biológia különböző elképzeléseivel kapcsolja össze a pszichológiai kérdésfeltevést. Ha a másik oldalt nézzük, László János és munkacsoportja, például Echmann Bea, a pszichológiai jellemzéshez – a társadalomtudományok általános módszertani kérdésein túl – felhasználja a gépi szövegnyelvészet eljárásait. Erős Ferenc vagy Rácz József pedig a szociológia, a mentálhigiéné és a valóságos társadalmi folyamatok elemzésével kapcsolja össze a tulajdonképpeni pszichológiai munkát.

A pszichológia és más tudományok együttműködése izgalmas új kiterjesztések tárgya lesz. Ilyen új kiterjesztés, például amikor az Intézet munkáiban egy konkrét kérdésben megjelenik (például Fülöp Mártánál a versengés vizsgálatában, vagy Engländer Tibor és Farkas Éva munkáiban az információgyűjtő stratégiák elemzésénél) a kultúrközi szempont. Ez nemcsak egy jelszó, hanem tényleges összevetések származnak magyar műhelyekből, például a versengésre és a versengés mentális reprezentációjára különböző kultúrákban.

Végül a kötet további jellemzője, ha összehasonlítjuk, mondjuk, a három évtizeddel ezelőtti állapottal, *a fejlődési mozzanat* újraértelmezése, és elméletibbé válása. A fejlődéslektan mindig központi szerepet játszott például az Akadémia Gyermeklélektani Intézetében, vagy még korábban a Ranschburg Laboratórium hagyományában. Gergely György és munkacsoportja, de az

intézetben mások is, az eredeti ranschburgi alapokhoz térnek vissza, amikor a fejlődés számukra egyben *elméleti kérdés* is. Olyan problémákban vizsgálják a kisgyermekkorú utánzás vagy a csecsemőkorú szándékalapú és teleologikus eseményértelmezés-fejlődését, melyek alapján egyszerre tudnak tanácsokat adni a konkrét nevelési és fejlesztési-fejlődési gyakorlatokhoz, és ugyanakkor a fejlődést a pszichológia legalapvetőbb kér-

déseivel (például az idegrendszeri szerveződés és az érés folyamatainak elemzésével, vagy a velünk született kognitív struktúrák feltárásával) kapcsolják össze. (Czigler István – Halász László – Marton L. Magda (szerk.): *Az általánostól a különösig. Gondolat Kiadói Kör és MTA Pszichológiai Kutatóintézete, Budapest, 2002, 465 p.*)

Pléh Csaba
az MTA levelező tagja

Egy mai tudós biográfus – Hargittai István egyedülálló könyvsorozata

A Polányi Mihály Társaság tavaly bemutatatta Hargittai István akadémikus *The Road to Stockholm. Nobel Prizes, Science and Scientists* című tekintélyes terjedelmű és pompásan kiállított könyvét, amelyet az Oxford University Press adott ki 2002-ben. A könyvbemutatón felkérést kaptam arra, hogy a Társaság *Polanyiana* című folyóiratába rövid recenziót írjak a könyvről. Amikor átlapoztam, majd elolvastam a munkát, hamar rájöttem, hogy a beavatlatlanok számára „elcsépelltek” tűnő témát a szerző fordulatos leleménnyel és elemző erővel írta meg. Szinte hihetetlen, de igaz: a munka hetven (!) interjú alapján íródott, sodró lendületű, tudományos boncolgatásai dacára igen olvasmányos, egyenesen „könnyed” mű! A Magyar Tudományban Beck Mihály akadémikus az idén (2003/2) ismertette.

Hargittai István akadémikustársunk pályáját régóta követem nyomon, hiszen nemcsak eredeti és fontos szimmetria-kutatásait ismertem, hanem magasszintű szakmai-közéleti ténykedését is, leginkább az általa szerkesztett és írt *Chemical Intelligencer* című nívós és izgalmas, negyedévi folyóiraton keresztül. De azt a kérdést, hogy elmélyült kutató- és oktatómunkája mellett

hogyan futja képességeiből, erejéből és idejéből egy ilyen tudományszociológiai mélységű remek könyvre, már nem könnyen tudtam megválaszolni.

Az igazi meglepetés csak fenti kérdésem megválaszolásának kísérlete kapcsán ért: kiderült, hogy a Nobel-díjasokról szóló említett kitünő mű előtt, illetve előkészületei alatt Hargittainak *már két vaskos kötete jelent meg Candid Science, vol. I-II* (Öszinte tudomány) címen a londoni Imperial College Press (2000-2001) gondozásában. Mindkét kötet harminchat-harminchat beszélgetést tartalmaz: az elsőben neves kémikusokkal, a másodikban nagynevű orvosbiológusokkal társalog a szerző. Hargittai István kiapadhatatlan biográfiai elemző erejét és tehetségét bizonyítja, hogy e sorok írásának időpontjában újabb harminchat érdekes interjú tartalmazó könyv látott napvilágot ugyanannál a londoni kiadónál (*Candid Science III, 2003*), ezúttal ismét híres vegyészekkel folyik a beszélgetés. Tehát a megjelent három interjúkötet együttesen immár 3x36, vagyis száznyolc (!) beszélgetés-fejezetet foglal magába. Szinte zavarbaejtően hatalmas teljesítmény! De a sorozat ezzel még nincs befejezve: a II. és III. kötet impresszumából megtudjuk, hogy már megjelenés előtt áll a széria negyedik kötete is (*Candid Science IV*) – beszélgetések híres fizikusokkal. Nehezen felülmultható összeállítás!

Az első kötetet, a szerző előszava szerint, éppen a fent említett *Chemical Intelligencer*